

Jacek Kurzępa

ROLA ORGANIZACJI HARCERSKICH W BUDOWANIU SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO

Charakter związków harcerskich – analiza porównawcza

W celu przedstawienia współczesnej mapy organizacji harcerskich w Polsce konieczne jest odwołanie się do przeszłości, gdyż dzisiejsza ich specyfika jest w dużej mierze uwarunkowana historycznie. Za twórcę i krzewiciela idei skautingu uważa się gen. Roberta Baden-Powella, który w latach 1903–1907, przenosząc swoje doświadczenia ze służby wojskowej, szczególnie z wojny Anglików z Burami, stworzył w Anglii pierwsze gromady skautowe. On też jest autorem pierwszego podręcznika skautowego *Scouting for boys*, wydanego po raz pierwszy w roku 1908. Od tego czasu myśl skautowa torowała sobie prawo obywatelstwa w wielu krajach świata. Jej ożywczy powiew dotarł z początkiem XX wieku, w latach 1910–1912 na tereny Polski, będącej wówczas pod zaborami. Wśród twórców i organizatorów drużyn skautowych w Polsce (najpierw w Galicji, później w Kongresówce) był Andrzej Małkowski, którego uznaje się za ojca polskiego harcerstwa. Przetłumaczył książkę Baden-Powella, a wkrótce (w 1914 r.) wydał nowy tytuł swego autorstwa: *Jak skauci pracują*. W owym czasie wartości, jakie przekazywał skauting, a później polskie harcerstwo, były odpowiedzią na konieczność ratowania polskiej tożsamości narodowej oraz zdrowego kośćca tego społeczeństwa – młodzieży. Wobec takich wyzwań coraz śpieszniej organizowano gromady skautowe, tworzone struktury, kształcono liderów. Czasy te cechowały się radością tworzenia, patriotycznym zapałem i uniesieniem wynikającym z poczucia misji i odpowiedzialności za Polskę.

W pierwszych latach istnienia harcerstwa w Polsce (którego datę powstania przyjęto na 21/22 maja 1911 roku – wydanie pierwszego rozkazu o powołaniu pierwszych drużyn skautowych) w gorących dyskusjach wykuwano linie ideową dla tworzącej się organizacji. Już wówczas występowały dwa główne nurt myślenia, a mianowicie nurt narodowo-chrześcijański, reprezentowany m.in. przez Kazimierza Wyrzykowskiego i Bronka Bufałło,

oraz nurt narodowo-obywatelski, reprezentowany m.in. przez Andrzeja Małkowskiego i Olgę Drohanowską. Różnice w poglądach na sprawy dotyczące treści roty Przyrzeczenia Harcerskiego i Prawa Harcerskiego przetrwały do dziś i ich owocem między innymi jest dzisiejszy podział w harcerstwie. Podział ten ma oczywiście szersze podłoże; odnosi się także do niedawnej socjalistycznej przeszłości i postaw części korpusu instruktorskiego w stosunku do totalizmu władzy.

Obecnie do najważniejszych i największych organizacji harcerskich w Polsce zaliczamy:

- Związek Harcerstwa Polskiego, liczący blisko 300 tys. członków;
- Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej, liczący blisko 20 tys. członków;
- Federacja Skautingu Europejskiego (Federation Scouts d'Europe), dawniej SHK – Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza”, blisko 1000 członków;
- do niedawna istniały jeszcze POH – Polska Organizacja Harcerska i ZHP-1918, wcielone do ZHR w latach 1999–2000.

ZHP – rok założenia 1956. Jest największą organizacją harcerską w Polsce, liczącą blisko 300 tys. członków. W swym rodowodzie sięga do roku 1956, kiedy to na tzw. Zjeździe Łódzkim po okresie stalinowskim przyzwolono na harcerską działalność w „stylu przedwojennym”. Odnosiło się to głównie do elementów metody harcerskiej, symboli, obrzędów, mundurów i oznak, które w latach 1948–1956 zostały wyrugowane z życia harcerskiego. Postanowiono wtedy założyć nowy ZHP. Od roku 1956 do dzisiaj jest to związek ideowo zakorzeniony w nurcie narodowo-obywatelskim o lewicującej charakterystyce.

ZHR – rok założenia 1989. Jest głównym reprezentantem postsolidarnościowego narodowo-katolickiego nurtu w harcerstwie, który swój rodowód znajduje w narodowościowych zrywach niepodległościowych, w powstańcach warszawskich czy całej linii opozycji demokratycznej czasów systemu monocentrycznego w Polsce. Związek jest głównym antagonistą wobec ZHP, który przez ZHR uważany jest za strukturę postkomunistyczną. Po roku 1998 włączono w jego skład dwie inne istniejące do tego czasu (od roku 1989–1990) organizacje, a mianowicie ZHP-1918 (uznający swoją łączność ze źródłami harcerskimi z roku 1918) i POH, czyli Polską Organizację Harcerską. Były to mało liczebne organizacje skupiające młodzież szczególnie z regionów działania swoich liderów, czyli z Małopolski i części Górnego Śląska (ZHP-1918), oraz z Lubelszczyzny i części Wielkopolski (POH).

Federation Scouts' d'Europe, czyli Federacja Skautingu Europejskiego, jest nurtem działania skautowego, który wszedł do Polski poprzez afili-

wanie w swoje szeregi SHK „Zawisza”. U schyłku lat dziewięćdziesiątych, działające głównie w Lublinie, Puławach, Koninie Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza” podjęło decyzję o wejściu w struktury skautingu europejskiego FSE, nie mogąc się w tej kwestii porozumieć z najbliższym im ideowo ZHR; zrezygnowano z własnych mundurów, symboli i oznak na rzecz wejścia do rodziny katolickich skautów w Europie. Dziś jest to jedyny odłam harcerstwa, który *de facto* zarzucił charakter narodowy na rzecz europejskiego kosmopolityzmu, w uzasadnieniu podając obronę charakteru i katolickiej tożsamości tej organizacji.

Ten przeglądowy obraz największych organizacji harcerskich w Polsce wskazuje, że główne linie podziału lokują się w stosunku do przeszłości, do państwa i narodu oraz do Boga. Różnice między poszczególnymi organizacjami dotyczą także stosunku do Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego oraz do powinności i służby wychowawczej instruktora.

Mimo istniejących różnic, które w zasadzie wydają się niewielkie, większość organizacji harcerskich opiera się w swoim działaniu na sprawdzonej a wdrożonej przez Baden-Powella, później Małkowskiego, metodzie harcerskiej. Metoda ta ma pięć elementów będących kręgosłupem wszelkich oddziaływań wychowawczych. Są to: system stopni i sprawności; gry i zabawy; system zastępowy; puszczaństwo; harce (Kurzępa 2000, 2002).

Aleksander Kamiński (*nota bene* rok 2003 został w środowiskach harcerskich uznany za rok Aleksandra Kamińskiego), wieloletni harcerski instruktor, członek Szarych Szeregów, twórca metody zuchowej w Polsce, czyli pracy z dziećmi w wieku 8–10 lat, wprowadzając swój eksperyment w Mikołowie w roku 1956 wykorzystał w swojej pracy wymienione wcześniej elementy metody harcerskiej. Naczelny Skaut Świata, Robert Baden-Powell w książce *Wskazówki dla skautmistrzów* (Baden-Powell 1935, 37) pisze: „wychowanie skautowe winno o ile możliwości odbywać się w formie praktycznych zajęć, gier i zabaw. Gry najlepiej organizować jako spotkania zespołowe, przy czym zespołem jest zastęp i kieruje nim zastępowy”. Obecnie mimo upływu wielu lat metoda harcerska dzięki swemu uniwersalizmowi, a może głównie dzięki nieprzemijającym wartościom, aktywnie stosowana jest nadal. Przez jej poszczególne elementy rozumieć należy:

a) system stopni i sprawności oparty na edukacyjnej emulacji, tj. wewnętrznym dążeniu do osiągnięcia maksymalnego zasobu wiedzy, umiejętności i sprawności, nie kosztem innych i nie w walce z nimi, ale pracą obok nich. W skautostwie zawiści nie ma, nie ma też niezdrowej rywalizacji, a odznaki sprawności (emblematy na mundurach), czyli osiągnięcia określonych umiejętności, wiedzy, zasług, są jej widowym wyrazem;

Charakter organizacji harcerskich – analiza porównawcza statutów

Cecha	ZHR(Statut ZHR, 2002)	ZHP-56 (Statut ZHP, 2002)	FSE (Statut, 2002)
Charakter Związku	<p>3. Związek wychowuje w oparciu o wartości chrześcijańskie. Jest organizacją otwartą dla wszystkich osób poszukujących wiary, których postawa osobista jest inspirowana Prawem i Przyrzeczeniem Harcerskim.</p> <p>4. Związek kontynuuje i rozwija tradycje polskiego skautingu i harcerstwa – w związku z tym używa tradycyjnego hymnu, odznak i symboliki harcerskiej.</p> <p>5. Związek jest niezależny organizacyjnie i ideowo od jakiegokolwiek partii politycznej.</p> <p>6. Związek opiera swoją działalność wychowawczą na społecznej pracy członków.</p>	<p>§ 2</p> <p>1. ZHP jest wychowawczym, patriotycznym, dobrowolnym i samorządnym stowarzyszeniem otwartym dla wszystkich bez względu na pochodzenie, rasę czy wyznanie.</p> <p>2. Postanowienia Statutu, w których mowa o harcerzu, instruktorsze, seniorze i działaczu, stosuje się odpowiednio do harcerki, instruktorki, seniorki i działaczki.</p> <p>3. Wychowanie w ZHP opiera się na normach moralnych wywodzących się z uniwersalnych, kulturowych i etycznych wartości chrześcijańskich, kształtuje postawy szacunku wobec każdego człowieka, uznając system wartości duchowych za sprawę osobistą każdego członka Związku.</p>	<p>1.2.1. Związek dąży do zgromadzenia w jednej wspólnocie wiary, modlitwy i działania, różnych stowarzyszeń narodowych Przewodniczek i Skautów Europy, których głównym celem jest wychowanie młodych metodą tradycyjnego skautingu Baden-Powella, w oparciu o zasady chrześcijańskie, będące fundamentem naszej wspólnej cywilizacji europejskiej.</p> <p>1.2.2. Ponad granicami narodowymi Związek pragnie stworzyć prawdziwą wspólnotę życia młodych z różnych krajów Europy. W ten sposób pragnie przyczynić się do większego uświadomienia istnienia tożsamości wspólnoty europejskiej, rozwijając zdrową kulturę wszystkich wartości narodowych, które stanowią różnorodne formy wyrazu naszego wspólnego dziedzictwa.</p> <p>1.2.3. Uważając politykę za działalność nie będącą sprawą chłopców i dziewcząt, Związek ogłasza swą absolutną niezależność wobec partii i instytucji politycznych, co pozwala mu potwierdzić z tym większą siłą ogólną potrzebę wychowania obywatelskiego młodych, jaką skauting winien zapewniać według zasad określonych przez Baden-Powella, a w szczególności w tym, co dotyczy Związku, potrzebę wychowania europejskiego, jaką Związek w ramach swego specyficznego celu pragnie promować.</p>

Przesłanki ideowe	<p>Celem Związku jest:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wychowanie człowieka metodą harcerską – w myśl Przyrzeczenia i Prawa Harcerskiego – do świadomej postawy obywatelskiej w poczuciu współodpowiedzialności za losy własnej rodziny, narodu i państwa polskiego. 2. Upowszechnianie w społeczeństwie ideałów harcerskich. 	<p>§ 3</p> <p>Za główne cele swojego działania ZHP uznaje:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Stwarzanie warunków do wszechstronnego, intelektualnego, społecznego, duchowego, emocjonalnego i fizycznego rozwoju człowieka, 2. Nieskrępowane kształtowanie osobowości człowieka odpowiedzialnego, przy poszanowaniu jego prawa do wolności i godności, w tym wolności od wszelkich nacisków, 3. Upowszechnianie i umacnianie w społeczeństwie przywiązania do wartości: wolności, prawdy, sprawiedliwości, demokracji, samorządności, równouprawnienia, tolerancji i przyjaźni, 4. Stwarzanie warunków do nawiązywania i utrwalania silnych więzi międzyludzkich ponad podziałami rasowymi, narodowościowymi i wyznaniowymi, 5. Upowszechnianie wiedzy o świecie przyrody, przeciwstawianie się jego niszczeniu przez cywilizację, kształtowanie potrzeby kontaktu z nieskażoną przyrodą. 	<p>Odniesienia duchowe</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.3.1. Związek skupia stowarzyszenia skautowe wyznania rzymskokatolickiego. Wszystkie działania i decyzje podejmuje w zgodzie z zasadami tej wiary. 1.3.2. W duchu ekumenicznego otwarcia, nieodłącznego od nadziei powrotu do duchowej jedności Europy, Związek przyjmuje stowarzyszenia należące do innych wyznań chrześcijańskich, na zasadach określonych w Dyrektorium religijnym Federacji Skautingu Europejskiego, które stanowi załącznik do niniejszego statutu. 1.3.3. Młodzi nie będący wyznania chrześcijańskiego mogą być wyjątkowo przyjęci do jednostek, pod warunkiem, że ich rodzice zaakceptują uprzednio wyznaniowy charakter jednostki. Nie może złożyć przyrzeczenia skautowego osoba nieochrzczona. Jednakże można dopuścić do przyrzeczenia skauta lub przewodniczkę przygotowujących się do chrztu.
-------------------	---	--	--

b) sprawność harcerska jest osiągniętą przez jednostkę na drodze indywidualnych bądź zespołowych zmagani umiejętnością, wiedzą, kompetencją wykazaną w działaniu. Jest stałą gotowością do pełnienia służby w roli określonej przez specyfikę sprawności;

c) stopień harcerski odzwierciedla poziom wtajemniczenia harcerskiego. Oparty jest zazwyczaj na programie indywidualnej próby, zgodnej z predyspozycjami psychofizycznymi i etapem biofizycznego rozwoju, wychodzi naprzeciw jego potrzebom, zainteresowaniom. Stopień harcerski jest elementem harcerskiego ciągu wychowawczego, stanowi jeden ze szczebli drabiny dojrzałości organizacyjnej członka Związku;

d) gry i zabawy są w rozmaitej formie organizowanymi zajęciami w zespołach harcerskich, stanowią jeden z niezbędnych elementów metodyki harcerskiej. Gry odbywają się z reguły wg określonych zasad, znanych całemu zespołowi. Zabawy muszą współgrać z potrzebami i zainteresowaniami jednostki, sprzyjać jej akulturacji. Wśród gier i zabaw stosowanych w harcerstwie znajdujemy m.in. gry i ćwiczenia terenowe, sportowe, klubowe, specjalistyczne. Organizowane są najczęściej przez zespoły harcerskie w czasie letnich bądź zimowych obozów i wypraw, są często powiązane ze zdobywaniem sprawności, stopnia czy znaku „Służby”. Umożliwiają udział wszystkim harcerzom, mają charakter zorganizowany i uporządkowany.

e) system zastępowy: szczególną uwagę przykładał Baden-Powell do zrozumienia tego fenomenu, jakim było wdrażanie do dorosłości poprzez przyznanie harcerzowi funkcji lidera, przywódcy. Zgodnie z jego intencją, „prowadzenie pracy w małych na stałe zorganizowanych gromadkach chłopców, z których każda [...] pozostaje pod komendą chłopca-przywódcy [...] to system zastępowy” (Baden-Powell 1935, 77). Rozwinięcie tej myśli oraz metodyczne wskazówki do realizowania tego założenia znajdujemy w pracy Rolanda E. Philippsa *The patrol system* (1927). Współcześnie system zastępowy rozumiemy jako swoisty dla harcerstwa element metodyki polegający na pracy w małych, na stałe zorganizowanych zespołach funkcjonujących pod przywództwem demokratycznie wyłonionego zastępowego. Zastęp wobec tego jest grupą osób dobierających się według określonego klucza czy kryterium wiekowego w celu doskonalenia się w wybranej sferze życia umysłowego, artystycznego czy społecznego. Realizacja ta przebiega zgodnie z przyjętymi przez grupę ideałami oraz celami do osiągnięcia;

f) puszczaństwo, nierozzerwalnie związane z życiem skautów i harcerzy; wszelkie działania harcerskie odbywają się „w polu” (Wyrobek 1928) gdzie ćwiczy się spostrzegawczość, cierpliwość, słuch oraz inne zmysły. Zdobywszy podstawową wiedzę o przyrodzie, harcerz uczy się z nią postępować, szanować ją i chronić. Zgodnie z nakazami płynącymi z Prawa Harcerskiego, „Harcerz miłuje przyrodę i stara się ją poznać”. Zadaniem puszczaństwa jest wdrożenie młodych ludzi do obcowania z przyrodą, czytania jej znaków, ale także umiejętne jej pielęgnowanie oraz ochrona poprzez stałe uczestnictwo w plenerowych grach, zabawach czy innych formach harcowania, takiej aktywności, podczas której jednostka nabywa zwyczaju aktywnego wczasowania;

g) obozownictwo: „dla skautów życie w polu musi stać się zwyczajem. Muszą umieć rozbijać namioty i stawiać sobie szałas; zakładać i rozpalać ogniska” (Baden-Powell 1935, 31). Obóz jest formą pracy harcerskiej, która opiera się na naturalnej dążności młodych ludzi do poszukiwania przygody,

a czyni to w zorganizowany sposób w okresie letnich wakacji, w naturalnych warunkach terenowych. Obóz jest ukoronowaniem całorocznej pracy harcerskich zespołów. To podczas jego trwania harcerze finalizują próby na sprawności i stopnie, pogłębiają swoją wiedzę oraz umiejętności w technikach harcerskich. Często w trakcie obozu uczestnicy pełnią służby i warty, ucząc się tym samym zaradności życiowej, ćwicząc swą odwagę i hart ducha. Skauting poprzez obozownictwo wdraża młodzież do samodzielnego i zaradnego życia, „uczy chłopca, jak stać się dorosłym” (Baden-Powell 1935, 57).

Rola organizacji harcerskich w wychowaniu

Z punktu widzenia socjologii

Mimo że aktualna kondycja stowarzyszeń i związków młodzieżowych w Polsce jest bardzo nadwątlona, uznać należy ich potężny wpływ na proces socjalizacji młodego pokolenia. Proces ten skorelowany jest z procesem wychowania, czyli przygotowania do życia, adaptacji jednostki do społeczeństwa i jego kultury, dorastania do zadań. Zadania te wypełniać będzie jednostka przygotowana do życia w różnych układach, w rodzinie, szkole, w instytucjach pozaszkolnych. W ostatnich czasach wyraźnie wzrasta rola układu pozaszkolnego, zarówno w procesie wychowania, jak i socjalizacji, ze szczególnym nasileniem socjalizacji wtórnej realizowanej w gronie rówieśniczym, pod nieobecność (w jednym, jak i drugim procesie) rodziców i rodziny, która przeżywa ostatnio wyraźny kryzys. Napawa to uzasadnionym niepokojem, gdyż w procesie wychowania zmierza się do przygotowania jednostki do podjęcia odpowiedzialnych wyborów wartości, szkicowania postaw, które chciałaby reprezentować w przyszłości, do podejmowania ról społecznych w różnych kontekstach obecności w układzie społecznym, poddawania się jednemu wpływowi, przeciwstawiania innym. Kłopot sprawia także rozpoznanie owych grup, które w sposób szczególny wpływają na jednostkę, zarówno w sensie badawczym, jak i pragmatyki dnia codziennego, których to grup rozpoznanie niezbędne jest do osłonięcia jednostki przed zgubnym wpływem grup dewiacyjnych czy patologicznych, dążących w kierunku budowania tożsamości negatywnej. Wobec powyższego powinno wzrastać zainteresowanie w kierowaniu podopiecznych do znajdowania miejsca ich rozwoju w stowarzyszeniach i związkach społecznie akceptowanych i dających pozytywne podniety.

Miejsce tych związków w procesie socjalizacji jest dwojakie: raz stają się one podmiotem, innym razem przedmiotem w systemie wychowania. Wynika to z relacji zachodzących między członkami stowarzyszeń oraz zasięgu

ich oddziaływać. W sytuacji, gdy stowarzyszenie, związek zrzesza rówieśników będących w tej samej fazie rozwoju biograficznego i uspołecznienia, rola jego polega na kierowaniu ich samorozwojem, zarówno w stosunku do członków stowarzyszenia, jak i w stosunku do osób spoza niego; Związek pełni role podmiotowe w systemie wychowania. Podobną rolę, choć w innym układzie, implikuje tzw. przewodnictwo wychowawcze czy stosunek wychowawczy, będący efektem różnicy wieku oddziałującymi na siebie między członkami stowarzyszenia. Egzemplifikacją tego układu może być sytuacja, w której instruktor bądź harcerz starszy (w wieku 16–25 lat) oddziałuje na druha czy druha w wieku 10–14 lat stowarzyszonego w tym samym zespole.

Stowarzyszenia młodzieży ulokowane są w świadomości środowiska i jego realnym bycie jako przedmiot wychowania, stanowiąc wówczas element całościowego systemu wychowania. Następuje to w relacji z grupami i instytucjami naczelnymi zaangażowanymi w sprawy wychowania. Miejsce to wynika z międzypokoleniowego stosunku wychowawczego, gdzie zasada ciągłości wychowawczej i ciągu wychowawczego realizowana jest na trajektorii rozwoju w harcerstwie, od zucha (w wieku 10–12 lat), harcerza (12–16 lat), wędrownika (16–23 lat) do harcerza starszego (powyżej 20 lat) i instruktora – osoby pełnoletniej będącej wychowawcą młodzieży.

Działania organizacji harcerskich mają dwa wektory, a mianowicie czerpią z nich i źródeł zakorzenionych w przeszłości, starając się wydobywać z historii najpiękniejsze przykłady i wzorce do naśladowania przez młodzież, z drugiej zaś strony są skorelowane z tzw. polityką oświatową, opierając się na diagnozach i prognozach w tym zakresie, starając się odpowiadać na aktualne kierunki rozwoju społeczno-kulturowo-ekonomicznego kraju i społeczeństwa. Na swoistości owej podwójnej roli polega swoistość funkcji stowarzyszenia w procesie uspołecznienia. Jest to funkcja przypadająca na zaawansowaną fazę tego procesu, w którym zorganizowana w grupę młodzież przyjmuje na siebie rolę współwychowawcy członków nieformalnej grupy rówieśniczej należącej do młodszych generacji, a u samej siebie rozwija coraz wyższe kompetencje do autonomicznego występowania w charakterze podmiotu działania i to w zakresie nie tylko działalności wychowawczej, lecz również jak najszerszego uczestnictwa w życiu (Kowalski 1976, 193). Uczestnictwo to wzrasta w okresie adolescencji, a więc w fazie, w której rozwijają się nowe lub pogłębiają dotychczasowe zainteresowania i potrzeby młodzieży: moralne, społeczne, polityczne, ideologiczne, kulturalne. Prócz tych czynników kreatywnie aktywizujących młodzież, znajdujemy szereg czynników subiektywnych; są to m.in.: niewiara we własne siły, nieumiejętność podjęcia samokrytyki, skłonność do podda-

wania się kompleksom i własnym słabościom, brak zdolności do tolerancji (Kowalski 1976, 195).

Wobec wymienionych wyżej czynników organizacje harcerskie odgrywają istotną rolę w przygotowaniu jednostki do życia w społeczeństwie – poprzez socjalizację dzieci i młodzieży, wspieranie jej w dojrzewaniu do nowych ról i funkcji w dorosłym życiu; są miejscem, gdzie dokonuje się przewartościowanie ideałów i zasad, które są obowiązujące w ich działaniu. Dokonuje się tam zmiana orientacji i zainteresowań: z orientacji k-sobnej do orientacji ku społeczeństwu, środowisku. Uznać należy, że organizacje harcerskie w oddziaływaniu na młodzież odgrywają głównie role socjalizacyjne, wychowujące i kreatywne.

Z punktu widzenia psychologii

Psycholodzy zajmujący się rozwojem wymieniają wychowanie wśród czterech głównych czynników rozwojowych, przypisując mu w zależności od własnych przekonań rolę szczególnie ważną lub równoważną z innymi czynnikami. Definicja wychowania w psychologii zamyka się w sformułowaniu określającym wychowanie jako dynamiczny układ nadawczo-odbiorczy – w sensie wywierania wpływu – między jednostkami pełniącymi różne role. Układ ten zawiera w sobie zależność sprowadzającą się do relacji wychowawca – osoba wychowywana, w którym ta pierwsza jest dojrzała do funkcji wychowawcy, a druga, poddana jej wpływom, jest mniej dojrzałą jednostką, wychowankiem. Celem tego oddziaływania jest uzyskanie w sposób względnie trwałe założonego przez wychowawcę projektu osobowości wychowanka. Sformułowanie *wywieranie wpływu* nie może być w tym przypadku interpretowane jako jednostronna ingerencja z zewnątrz w rozwój i życie psychiczne wychowanka. Na ogół zakładamy, że między nadawcą a odbiorcą wpływu zachodzą określone interakcje, a wychowanie współwystępuje zawsze z aktywnością własną wychowanka (Gurycka 1979, 130).

Organizacje harcerskie wchodzą w szeroki wachlarz instytucji wychowania intencjonalnego czy pozaintencjonalnego, które tworzą środowisko wychowawcze, w psychologii także zwane tłem wychowawczym. Środowiskiem wychowawczym jest określona rodzina, drużyna harcerska, klasa szkolna czy grupa podwórkowa. W każdym z tych środowisk, będących elementami szerszego środowiska wychowawczego (mezo- czy makrostrukturalnego), można odnaleźć wpływy wywierane na poszczególne jednostki w sposób zamierzony i niezamierzony, chociaż zakres tych wpływów bywa różny. W psychologii uznaje się istotny wpływ organizacji i stowarzyszeń tworzących tło wychowawcze, głównie z tego powodu, że implikują w wychowanku

postawy współuczestnictwa, intensyfikują poczucie zaangażowania, uświadamiają mu grupową akceptację i wpływają na przyjmowanie określonych standardów normatywnych zachowań i reakcji. Dynamika grupy wzmacnia lub hamuje ten wpływ.

Badania prowadzone na gruncie amerykańskim potwierdzają, że współuczestnictwo w sprawach interesujących jednostkę wpływa na procesy decyzyjne dotyczące stowarzyszenia, w którym jednostka funkcjonuje (McWhirter i in. 2001, 135–153), kreuje postawę osobistego zaangażowania, aktywności i dwustronnej wymiany przekształcającej się w twórczą interakcję wychowawczą w relacji jednostka-grupa, grupa-jednostka. Interakcje te przejawiają się między innymi w publicznym zaangażowaniu, którego świadkami są inni członkowie grupy. Postawa taka pozwala skupić się i skoncentrować na zmierzających do celu działaniach. Decyzje indywidualne dotyczące owego działania znajdują wzmocnienie, gdy inne osoby z zespołu zgadzają się z nimi. Poparcie społeczne, którego dostarcza jednomyślność grupy, nie tylko zwiększa zaufanie do trafności własnej decyzji, lecz także zapewnia obronę wobec opozycji i kontrnacisków ze strony innych grup (Zimbardo 1988, 534).

Z punktu widzenia pedagogiki społecznej

Wśród pedagogów społecznych istnieje zbieżny pogląd na temat roli związków młodzieży w procesie wychowania. Nie zawsze pokrywa się on z poglądami szerszych kręgów społecznych, których to poglądy opierają się często na wiedzy intuicyjnej i emocjach. Zabarwienie to nosi znamiona negatywizmu w stosunku do niedawnej przeszłości związków młodzieży, tzn. postkomunistycznych doświadczeń, jakie przeszły te stowarzyszenia w okresie ostatnich dwunastu lat. Obserwując postawy społeczne byłych członków stowarzyszeń czy drużyn harcerskich w ich życiu dorosłym, zauważamy, że istnieje znaczny wpływ tych organizacji na kształtowanie pozytywnego stosunku do rzeczywistości społecznej. Przejawia się to w aktywności, inspiracji do działania, bycia nieustannie aktywnym i kreatywnym. Zarówno na różnych szczeblach władzy (np. w samorządach szczebla podstawowego), jak i w parlamencie sporą grupę z reguły stanowią ci, którzy przeszli w swoim życiu przez doświadczenia harcerskie. *Nota bene* w Sejmie zawiązała się w roku 1998 grupa zwana Parlamentarnym Kręgiem Przyjaciół Harcerstwa. Wśród reprezentantów władz wykonawczych szczebla regionalnego, powiatowego czy podstawowego znajduje się wielu marszałków, starostów, prezydentów czy burmistrzów o rodowodzie harcerskim (np. Gdynia, Murowana Goślina, Poznań, Jelenia Góra czy Żary).

Sposób bycia, poglądy, styl działania zdają się bardzo często wiązać z określonym typem rodowodu organizacyjnego. W każdym autentycznym przypadku czynnego uczestnictwa w życiu związku następuje proces interioryzacji idei i przesłanek moralnych, a także sposobów zachowań obowiązujących w danym zespole. Ideał, wzór człowieka nakreślony w danej organizacji staje się własnym sposobem bycia, następuje identyfikacja z ideałami i dążenie do ich osiągnięcia. W rezultacie działania związku tworzące środowisko wychowawcze wpływają na swoich wychowanków, stając się strażnikiem zasad, zwyczajów i norm społecznych akceptowanych w danej zbiorowości.

Skuteczność oddziaływań organizacji potęguje pełna akceptacja jej norm przez wychowanka, a także silne więzi emocjonalne wynikające z poczucia doniosłości działań, nobilitacji przez fakt uczestnictwa w tym działaniu, akceptacji przez opinię gromady, społeczności. W efekcie dochodzimy do konkluzji, iż rola organizacji harcerskich w procesie wychowania przejawia się wielowymiarowo:

- rozbudzenie, ujawnienie, wzmocnienie nowych, głębszych zainteresowań;
- zaspokajanie potrzeb psychicznych członków, takich jak ambicja, zadowolenie z pracy, poczucie siły i więzi oraz afiliacji w grupie;
- możliwość realizowania własnych pomysłów, kreowania nowej jakościowo więzi interpersonalnej, kształtowanie zaradności życiowej;
- szacunek i respekt wobec norm moralnych i porządku społecznego;
- kształtowanie postaw konsekwencji, rzetelności w działaniu i zaradności;
- rozwijanie umiejętności działania w zespole, wskazanie na poszanowanie pracy innych.

Przyjmując tę perspektywę interpretacyjną, uznać należy, że rola organizacji harcerskich sprowadza się do kilku bloków:

- w perspektywie socjologicznej: realizuje proces socjalizacji aktywnej jednostki jako podmiotu oddziaływań;
- w perspektywie psychologicznej: skutecznie wpływa na interioryzację standardów zachowań;
- w perspektywie pedagogicznej: zmierza do wykreowania bogatych, twórczych, aktywnych jednostek spójnych w swoich postawach ze społecznym wzorcem osobowym obywatela.

Literatura

- BADEN-POWELL R. (1923), *Scouting for boys*, London.
— (1935), *Wskazówki dla skautmistrzów*, Kraków.

- GURYCKA A. (1979), *Struktura i dynamika procesu wychowania*, Warszawa.
- KOWALSKI S. (1976), *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa.
- KURZEPA J. (2000), *Metoda harcerska w sytuacjach trudnych wychowawczo*, Praga, Jelenia Góra.
- (2002), *Moje wędrowanie, czyli o pracy z młodzieżą starszą*, Paryż–Wilno–Praga.
- MCWHIRTER J.J. (2001), *Zagrożona młodzież*, Warszawa.
- PHILIPPS R.E. (1927), *The patrol system*, London.
- WYROBEK Z. (1928), *Harcierz w polu*, Warszawa.
- ZIMBARDO P.G. (1988), *Psychologia i życie*, Warszawa.

Statut ZHP obowiązujący w 2002 roku.

Statut ZHR obowiązujący w 2002 roku.

Statut FSE obowiązujący w 2002 roku

ANEKS

Akty normatywne regulujące zachowania członków organizacji harcerskich

Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej

Przyrzeczenie Harcerskie

Mam szczerą wolę całym życiem pełnić służbę Bogu i Polsce, nieść chętną pomoc bliźnim i być posłusznym Prawu Harcerskiemu.

Prawo Harcerskie

1. Harcerz służy Bogu i Polsce i sumiennie spełnia swoje obowiązki.	1. Harcerka służy Bogu i Polsce i sumiennie spełnia swoje obowiązki.
2. Na słowie harcerza polegaj jak na Zawszy.	2. Na słowie harcerki polegaj jak na Zawszy.
3. Harcerz jest pożyteczny i niesie pomoc bliźnim.	3. Harcerka jest pożyteczna i niesie pomoc bliźnim.
4. Harcerz w każdym widzi bliźniego, a za brata uważa każdego innego harcerza.	4. Harcerka w każdym widzi bliźniego, a za siostrę uważa każdą inną harcerkę.
5. Harcerz postępuje po rycersku.	5. Harcerka postępuje po rycersku.
6. Harcerz miłuje przyrodę i stara się ją poznać.	6. Harcerka miłuje przyrodę i stara się ją poznać.
7. Harcerz jest karny i posłuszny rodzicom i wszystkim swoim przełożonym.	7. Harcerka jest karna i posłuszna rodzicom i wszystkim swoim przełożonym.
8. Harcerz jest zawsze pogodny.	8. Harcerka jest zawsze pogodna.
9. Harcerz jest oszczędny i ofiarny.	9. Harcerka jest oszczędna i ofiarna.
10. Harcerz jest czysty w myśli, mowie i uczynkach, nie pali tytoniu i nie pije napojów alkoholowych.	10. Harcerka jest czysta w myśli, mowie i uczynkach, nie pali tytoniu i nie pije napojów alkoholowych.

Obietnica Zucha

Obiecuję być dobrym zuchem i zawsze przestrzegać Prawa Zucha.

Prawo Zucha

1. Zuch kocha Boga i Polskę.
2. Zuch jest dzielny.
3. Zuch mówi prawdę.
4. Zuch pamięta o swoich obowiązkach.
5. Wszystkim z zuchem jest dobrze.
6. Zuch stara się być coraz lepszy.

Związek Harcerstwa Polskiego

Statut § 6. Harcerskie wartości wychowawcze ZHP określa: Obietnica i Prawo Zucha, Przyrzeczenie i Prawo Harcerskie oraz Zobowiązanie Instruktorskie.

Obietnica Zucha

Obiecuję być dobrym zuchem, zawsze przestrzegać Prawa Zucha.

Prawo Zucha:

1. Zuch kocha Boga i Polskę.
2. Zuch jest dzielny.
3. Zuch mówi prawdę.
4. Zuch pamięta o swoich obowiązkach.
5. Wszystkim jest z zuchem dobrze.
6. Zuch stara się być coraz lepszy.

Przyrzeczenie Harcerskie

Mam szczerą wolę całym życiem pełnić służbę Bogu i Polsce, nieść chętną pomoc bliźnim i być posłuszną/posłusznym Prawu Harcerskiemu.

Prawo Harcerskie:

1. Harcerz sumiennie spełnia swoje obowiązki wynikające z Przyrzeczenia Harcerskiego.
2. Na słowie harcerza polegaj jak na Zawiszy.
3. Harcerz jest pożyteczny i niesie pomoc bliźnim.
4. Harcerz w każdym widzi bliźniego, a za brata uważa każdego innego harcerza.
5. Harcerz postępuje po rycersku.
6. Harcerz miłuje przyrodę i stara się ją poznać.
7. Harcerz jest karny i posłuszny rodzicom i wszystkim swoim przełożonym.
8. Harcerz jest zawsze pogodny.
9. Harcerz jest oszczędny i ofiarny.
10. Harcerz jest czysty w myśli, w mowie i uczynkach; nie pali tytoniu i nie pije napojów alkoholowych.

Zobowiązanie Instruktorskie:

Przyjmuję obowiązki instruktorki/instruktora Związku Harcerstwa Polskiego. Jestem świadoma/świadomy odpowiedzialności harcerskiego wychowawcy i opiekuna. Będę

dbać o dobre imię harcerstwa, przestrzegać Statutu ZHP, pracować nad sobą, pogłębiać swoją wiedzę i umiejętności. Wychowam swego następcę. Powierzonej przez Związek Harcerstwa Polskiego służby nie opuszczę samowolnie.

FSE i jej polski reprezentant w Unii Skautowej w Europie

2.1.9. Stowarzyszenie polskie o nazwie Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego – „Zawisza” – Federacja Skautingu Europejskiego, zarejestrowane w Sądzie Wojewódzkim w Lublinie 10 kwietnia 1990 roku (zmiana statutu w następstwie przystąpienia do Związku zarejestrowana w tym samym sądzie 16 kwietnia 1996 roku), którego siedzibą jest ul. Żłota 9, 20–112 Lublin (Polska).

Zasady podstawowe skautingu europejskiego

1. Obowiązki Harcerza rozpoczynają się w domu.
2. Harcerz jest wierny swojej Ojczyźnie i działa na rzecz jedności i braterstwa w Europie.
3. Harcerz – Syn Chrześcijaństwa – jest dumny ze swej wiary: pracuje sumiennie, aby ustanowić Królestwo Chrystusa w całym swoim życiu i świecie, który go otacza.

Prawo Harcerza

1. Harcerz dba o swój honor, aby zasłużyć na zaufanie.
2. Harcerz jest lojalny wobec swojego kraju, rodziców, przełożonych i podwładnych.
3. Harcerz jest powołany do służby bliźniemu i jego zbawieniu.
4. Harcerz jest przyjacielem wszystkich i bratem dla każdego innego harcerza.
5. Harcerz jest uprzejmy i rycerski.
6. Harcerz widzi w przyrodzie dzieło Boże, szanuje rośliny i zwierzęta.
7. Harcerz jest karny, każde zadanie wykonuje sumiennie do końca.
8. Harcerz jest panem samego siebie, uśmiecha się i śpiewa w kłopotach.
9. Harcerz jest gospodarny i troszczy się o dobro innych.
10. Harcerz jest czysty w myśli, mowie i uczynkach.

Przyrzeczenie harcerskie

Na mój honor, z łaską Bożą, przyrzekam całym życiem służyć Bogu, Kościołowi, mojej Ojczyźnie i Europie chrześcijańskiej, nieść w każdej potrzebie pomoc bliźnim, i przestrzegać Prawa Harcerskiego.